

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سرشناسه:	کریمی‌والا، محمدرضا، ۱۳۵۲ -
عنوان و نام‌پدیدآورنده:	حاکمیت الهی در اندیشه سیاسی اسلام با رویکرد شیعی / محمدرضا کریمی‌والا؛ نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها، معاونت پژوهشی دانشگاه معارف اسلامی.
مشخصات نشر:	قم: دانشگاه معارف اسلامی، انتشارات، ۱۴۰۲.
مشخصات ظاهری:	۳۲۸ ص.
شابک:	978-622-5358-20-1
فروست:	مجموعه مبانی نظری اسلام، ۸۵.
وضعیت فهرست‌نویسی:	فیا
موضوع:	اسلام و سیاست
موضوع:	فقیهان شیعه - دیدگاه درباره شیعه و سیاست
موضوع:	Faqihs, Shiite - Views on shi'ah and politics
موضوع:	شیعه و سیاست
موضوع:	سیاست در قرآن
شناسه افزوده:	نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها
شناسه افزوده:	دانشگاه معارف اسلامی، معاونت پژوهشی
رده‌بندی کنگره:	BP۲۳۱
رده‌بندی دیویی:	۲۹۷/۴۸۳۲
شماره کتاب‌شناسی ملی:	۹۴ - ۹۳۸۳

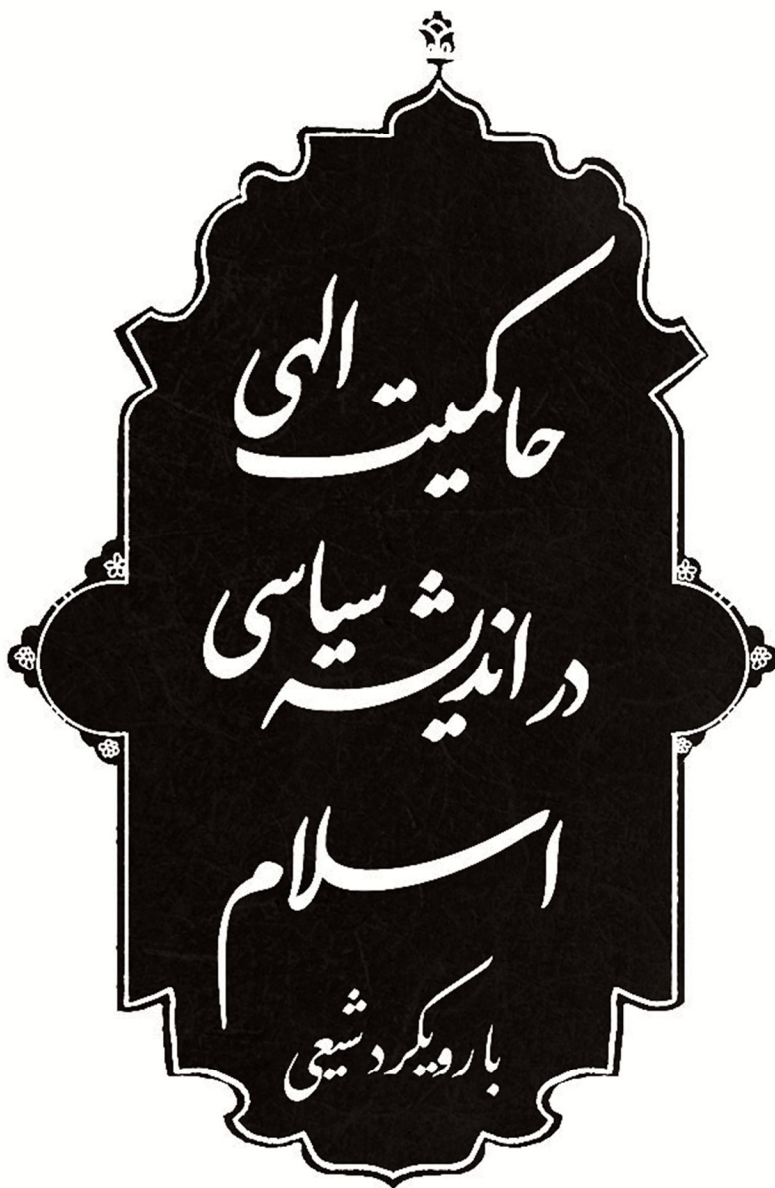
استاد محترم و دانشجوی عزیز

خواهشمند است با ارائه دیدگاه‌های خود ما را در رفع نواقص و ارتقای کتاب یاری بخشید.

شماره تلفن گروه «مبانی نظری اسلام»: ۳۲۱۱۰۳۶۶ - ۰۲۵

صندوق پستی: ۶۱۷۳ - ۳۷۱۵۵

پست الکترونیکی: andishe@maaref.ac.ir

حجت الاسلام محمد رضا کریمی والا
عضو هیئت علمی گروه معارف اسلامی دانشگاه قم

مجموعه مبانی نظری اسلام

۸۵

حاکمیت الهی در اندیشه سیاسی اسلام با رویکرد شیعی

نویسنده: محمدرضا کریمی‌والا

نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها؛ معاونت پژوهشی دانشگاه معارف اسلامی

بازبین نهایی: حسین ثنایی

طراح گرافیک: محمدجواد کمالی

صفحه آرا: سعید نائینی

ناشر: انتشارات دانشگاه معارف اسلامی

نوبت چاپ: اول، ۱۴۰۲ * شمارگان: ۵۰۰ نسخه * قیمت: ۱۶۰/۰۰۰ تومان

شابک: ۱ - ۲۰ - ۵۳۵۸ - ۶۲۲ - ۹۷۸

کلیه حقوق محفوظ است

مراکز پخش:

■ انتشارات دانشگاه معارف اسلامی: قم، بلوار جمهوری اسلامی، بین کوچه ۴ و ۶، تلفن: ۳۲۱۱۰۵۹۰

■ دفتر نشر معارف: قم، خیابان شهدا، کوچه ۳۲، شماره ۳، تلفن و نمابر: ۳۷۷۴۰۰۰۴

■ پایگاه اینترنتی: www.maaref.ac.ir * نشانی الکترونیکی: andishe@maaref.ac.ir

سخن آغازین

در میان آفریدگان پروردگار، انسان از جایگاه ویژه برخوردار بوده و از سایر پدیده‌ها در ویژگی عقل ممتاز است و زمینه فهم و درک فراتری نسبت به سایر موجودات در او مشاهده می‌شود. آدمی هرچه در این امتیاز کامل‌تر باشد به حقیقت انسانی خود نزدیک‌تر بوده و گام‌های رشد و تکامل خود را بیشتر سپری می‌کند. عقلانیت در پهنه‌های گوناگون حیات آدمی قابل طرح است و بستر نیازهای اجتماعی بشر یکی از آنهاست. امنیت، احترام و اقتدار از نیازهایی است که در سایه تشکیل اجتماع شکل می‌گیرد که خود میوه نیاز اجتماعی دیگری به نام حکومت است. فطرت انسانی خواستار حکومت است؛ زیرا در سرشت هر انسان دستیابی به حق و بهره‌مندی از آن نهادینه شده است و در صورت تشکیل اجتماع، تنها راه دسترسی به حقوق، وجود حکومت و اجرای قانون است. حکومت گونه‌های متنوعی دارد که با توجه به مبانی مختلف فکری سامان یافته است. مبانی معرفت‌شناختی، هستی‌شناختی، به‌ویژه انسان‌شناختی در رویکرد اندیشمندان به تعیین حکومت مطلوب نقشی بی‌مانند دارد. تفکر اسلامی - که مبتنی بر اصول مسلم عقلانی و وحی گران‌سنگ الهی است - در تعیین حکومت دارای آموزه‌ای ارزشمند به نام حکومت الهی است.

در تفکر اسلامی نیاز فطری بشر به حکومت، تنها با حکومت الهی تأمین شده و انسان تنها در سایه حکومت الله به کامیابی می‌رسد. حکومت الهی از نگاه اسلام دارای ویژگی‌هایی است که آن را با انواع حکومت الهی و غیر الهی در غرب متمایز می‌کند.

به‌طور کلی در نگاه اسلام، حکومت الهی بر اصولی چند استوار است.

نخست آنکه مالکیت را در انحصار پروردگار عالم دانسته و برای دیگران تنها مالکیت عاریتی و اعتباری در نظر دارد.

دیگر آنکه ربوبیت را از امتیازهای ویژه خدای متعال دانسته و زوایای مختلف آن از قبیل تکوینی و تشریحی، حق ویژه خداوند به شمار می‌آید.

اصل سوم که برآمده از دو اصل قبلی است عبارت است از اینکه تعیین حاکم حق انحصاری خدای متعال است و دیگران در این زمینه هیچ حقی ندارند و تنها خداوند است که حق دارد برای حاکم مطلوب ویژگی‌هایی را برای بشر ارائه نماید و براساس آن شخص حاکم را معرفی کند.

اصل چهارم - که مایه تفاوت دیدگاه تشیع و تسنن و برتری دیدگاه شیعه است - عبارت از این است که خدای متعال در تعیین حاکم ویژگی‌هایی مطرح کرده که تنها خود ذات پروردگار متعال از وجود آن آگاه می‌باشد و آن عصمت است. از دیدگاه مترقی شیعه در عصر امامان حاضر تنها انسان‌های معصوم حق اجرای احکام و قوانین الهی را داشته و در زمان غیبت با تأیید آن بزرگواران، فقهاء از این حق برخوردار بوده و سایرین دارای چنین حقی نخواهند بود.

نویسنده ارجمند حجت الاسلام **دکتر محمد رضا کریمی‌والا** در اثر حاضر با بیانی شیوا و مستدل به تبیین دیدگاه حکومت الهی پرداخته و زوایای پنهان بحث را با چراغ قلم روشنگر خود برای خوانندگان آشکار کرده است. معاونت پژوهشی دانشگاه معارف اسلامی از نویسنده محترم به سبب پرداخت روان و دقیق ابعاد مختلف حکومت الهی، کمال تشکر و امتنان را داشته و توفیقات روزافزون ایشان را در عرصه‌های جهاد علمی از خدای متعال خواستار است. همچنین از جناب آقای دکتر سید سعید روحانی و همکاران محترم که زمینه آماده‌سازی چاپ اثر را فراهم آوردند، تشکر به عمل آورده و توفیقات مستدام ایشان را در زمینه نشر معارف اصیل اسلامی در فضای فرهنگی جامعه خواستار است.

معاونت پژوهشی دانشگاه معارف اسلامی

فهرست مطالب

دییآه ۱۳

فصل اول: ساختار اندیشه سیاسی اسلام با رویکرد شیعی

(۱۷ - ۴۸)

مقدمه	۱۷
مفهوم‌شناسی	۱۸
۱. سیاست در لغت و اصطلاح	۱۸
۲. سیاست در فرهنگ اسلامی	۱۹
۳. علم سیاست و فلسفه سیاست	۲۲
۴. اندیشه سیاسی	۲۲
۵. اسلام و عناصر مقوم آن	۲۳
۶. عناصر اندیشه سیاسی اسلام با رویکرد مکتب تشیع	۲۵
یک. کلام سیاسی و مباحث سنتی و جدید آن	۲۵
دو. اخلاق سیاسی	۳۱
سه. فقه سیاسی	۳۶
۷. ادوار اندیشه سیاسی شیعی	۴۰
جمع‌بندی	۴۶

فصل دوم: معناشناسی و جایگاه «حاکمیت»

(۴۹ - ۶۶)

معناشناسی واژه حاکمیت	۴۹
جایگاه و اهمیت «حاکمیت»	۵۱
نظریه «حاکمیت» در اندیشه سیاسی غرب	۵۳

۵۳	۱. رویکرد مطلق گرایانه.....
۵۶	۲. رویکرد نسبی گرایانه.....
۵۸	نقد و بررسی نظریه «حاکمیت» در اندیشه سیاسی غرب.....
۶۰	نظریه «حاکمیت» در اندیشه سیاسی شیعه.....
۶۴	مختصات حاکمیت الهی در اندیشه تشیع.....
۶۵	جمع بندی.....

فصل سوم: مفهوم شناسی حاکمیت الهی

(۱۰۶-۶۷)

۶۷	مقدمه.....
۶۸	اندیشه حاکمیت الهی نزد پادشاهان ایرانی و خلفای عرب.....
۷۱	الف) حاکمیت الهی در اندیشه سیاسی غرب.....
۷۱	گونه های حاکمیت الهی در اندیشه سیاسی غرب.....
۷۱	۱. طبیعت الهی فرمانروایان.....
۷۶	۲. نیابت الهی فرمانروا.....
۹۰	۳. مشیت الهی بر فرمانروایی.....
۹۲	بررسی تفکر مشیت الهی بر فرمانروایی.....
۹۵	ب) حاکمیت الهی در اندیشه سیاسی شیعی.....
۹۵	۱. اصول اساسی جهان بینی توحیدی.....
۹۵	یک. مالکیت انحصاری خداوند.....
۹۶	دو. ربوبیت انحصاری خداوند.....
۹۸	سه. انسان؛ موجودی آزاد و انتخاب گر.....
۹۹	۲. انسان کامل، مظهر حاکمیت الهی.....
۱۰۴	جمع بندی.....

فصل چهارم: حاکمان الهی در اندیشه سیاسی شیعی

(۲۱۸-۱۰۷)

۱۰۷	تأسیس حکومت مأموریت انبیای الهی.....
۱۱۰	رسالت الهی پیامبر اسلام ﷺ در تأسیس حکومت.....
۱۱۳	شبهه اول: از منظر قرآن، شأن پیامبر صرفاً انذار و تبشیر است.....

۱۱۵.....	پاسخ اول
۱۱۷.....	پاسخ دوم
۱۲۰.....	شبهه دوم: نبود حداقل اقتضائات حکومت
۱۲۱.....	پاسخ اول
۱۲۲.....	پاسخ دوم
۱۲۳.....	پاسخ سوم
۱۲۴.....	مجتمع انسانی
۱۲۴.....	حاکمیت و مرجعیت سیاسی
۱۲۵.....	سرزمین و مرز جغرافیایی
۱۲۵.....	امنیت
۱۲۵.....	پاسخ چهارم
۱۲۷.....	پاسخ پنجم
۱۲۷.....	پاسخ ششم
۱۲۸.....	امامان معصوم <small>علیهم السلام</small>
۱۳۳.....	کارویژه‌های سیاسی امامان شیعه <small>علیهم السلام</small>
۱۵۱.....	حاکمیت فقهای عادل در عصر غیبت
۱۵۲.....	ادله‌های عقلی
۱۵۲.....	دلیل اول: قاعده لطف
۱۵۳.....	دلیل دوم: برهان ضرورت نظم اجتماعی
۱۵۴.....	دلیل سوم: حکمت الهی
۱۵۴.....	دلیل چهارم: اصل تنزل تدریجی
۱۵۶.....	دلیل پنجم: برهان مبتنی بر ماهیت احکام اسلام
۱۵۷.....	دلیل ششم: آمیختگی دیانت و سیاست در اسلام
۱۵۷.....	دلیل قرآنی بر ولایت فقیه
۱۶۴.....	دلایل روایی
۱۶۴.....	توقیع شریف
۱۶۶.....	مقبوله عمر بن حنظله
۱۷۰.....	پیشینه نظریه ولایت فقیه
۱۷۳.....	عصر حضور معصوم
۱۷۶.....	دوران غیبت کبرا

- ۱۷۷..... شیخ مفید رحمته الله علیه (۴۱۳ - ۳۲۸ ق)
- ۱۷۹..... ابو الصلاح حلبی رحمته الله علیه (۴۴۷ - ۳۷۴ ق)
- ۱۸۰..... سید مرتضی رحمته الله علیه (۴۳۶ - ۳۵۵ ق)
- ۱۸۱..... سلار دلمی رحمته الله علیه (متوفای ۴۴۸ ق)
- ۱۸۱..... شیخ طوسی رحمته الله علیه (۴۶۰ - ۳۸۵ ق)
- ۱۸۳..... ابن ادریس حلبی رحمته الله علیه (۵۹۸ - ۵۴۳ ق)
- ۱۸۵..... محقق حلبی رحمته الله علیه (۶۷۶ - ۶۰۲ ق)
- ۱۸۶..... علامه حلبی رحمته الله علیه (۷۲۶ - ۶۴۸ ق)
- ۱۸۸..... فخر المحققین رحمته الله علیه (۷۷۱ - ۶۸۲ ق)
- ۱۸۹..... شهید اول رحمته الله علیه (۷۸۶ - ۷۳۴ ق)
- ۱۸۹..... مقداد بن عبدالله معروف به فاضل مقداد رحمته الله علیه (متوفای ۸۲۶ ق)
- ۱۹۰..... محقق کرکی رحمته الله علیه (۹۴۰ - ۸۶۷ ق)
- ۱۹۱..... شهید ثانی رحمته الله علیه (۹۶۵ - ۹۱۱ ق)
- ۱۹۲..... محقق اردبیلی رحمته الله علیه (متوفی ۹۹۳ ق)
- ۱۹۳..... صاحب مدارک رحمته الله علیه (۱۰۰۹ - ۹۴۶ ق)
- ۱۹۴..... مجلسی اول رحمته الله علیه (۱۰۷۰ - ۱۰۰۳ ق)
- ۱۹۴..... فیض کاشانی رحمته الله علیه (۱۰۹۱ - ۱۰۰۷ ق)
- ۱۹۶..... وحید بهبهانی رحمته الله علیه (۱۲۰۵ - ۱۱۱۸ ق)
- ۱۹۶..... جعفر کاشف الغطاء رحمته الله علیه (۱۲۲۷ - ۱۱۵۶ ق)
- ۱۹۸..... میرزای قمی رحمته الله علیه (۱۲۳۱ - ۱۱۵۱ ق)
- ۱۹۸..... حسن کاشف الغطاء رحمته الله علیه (۱۲۶۲ - ۱۲۰۶ ق)
- ۱۹۹..... ملا احمد نراقی رحمته الله علیه (۱۲۴۵ - ۱۱۸۵ ق)
- ۱۹۹..... میر فتاح مراغی رحمته الله علیه (متوفای ۱۲۵۰ ق)
- ۲۰۰..... صاحب جواهر رحمته الله علیه (۱۲۶۶ - ۱۲۰۲ ق)
- ۲۰۱..... شیخ انصاری رحمته الله علیه (۱۲۸۱ - ۱۲۱۴ ق)
- ۲۰۵..... آقا رضا همدانی رحمته الله علیه (۱۳۲۲ - ۱۲۵۰ ق)
- ۲۰۶..... سید محمد آل بحر العلوم رحمته الله علیه (۱۳۲۶ - ۱۲۶۱ ق)
- ۲۰۷..... محقق نایینی رحمته الله علیه (۱۳۵۵ - ۱۲۷۷ ق)
- ۲۰۹..... سید محمد حسین بروجردی رحمته الله علیه (۱۲۹۲ - ۱۳۸۰ ق)
- ۲۰۹..... سید عبدالاعلی موسوی سبزواری رحمته الله علیه (۱۴۱۸ - ۱۳۲۸ ق)

محمد حسین کاشف الغطاء (۱۳۷۳- ۱۲۹۴ ق)	۲۱۱
محمد رضا مظفر (۱۳۸۳- ۱۳۲۲ ق)	۲۱۱
سید ابوالقاسم خوئی (۱۴۱۳- ۱۳۱۷ ق)	۲۱۲
جمع بندی	۲۱۶

فصل پنجم: جایگاه و نقش مردم در دموکراسی غربی و اندیشه سیاسی شیعی

(۲۱۹ - ۳۱۴)

گفتار اول: جایگاه مردم در تفکر دموکراسی غربی	۲۱۹
۱. مفهوم شناسی «دموکراسی» در نگرش نقادانه	۲۲۱
۲. رویکردهای گوناگون در تبیین اصطلاحی دموکراسی	۲۲۳
۳. محور تلاقی تبیین های گوناگون از دموکراسی غربی	۲۲۷
۴. پیشینه دموکراسی مغرب زمینی	۲۲۸
۵. نکات مهم در نگرش تاریخی به ایده دموکراسی غربی	۲۳۳
۶. تحلیل عوامل عینی در رویکرد همه جانبه به دموکراسی در غرب	۲۳۶
۷. دلایل همترازی مشروعیت حکومت با پذیرش مردم در دموکراسی غربی و بررسی آن	۲۳۸
دلیل اول. اراده خود بنیان، یگانه معیار قوانین و مشروعیت نهادهای اجتماعی و سیاسی	۲۳۸
دلیل دوم. معرفت بشری معیار شناسایی حقیقت	۲۴۷
دلیل سوم. آحاد مردم، مالکان اصلی جامعه	۲۵۱
دلیل چهارم. به گواه تاریخ نظر مردم، تعیین کننده حدوث و بقای حکومت ها و قوانین	۲۵۴
گفتار دوم: جایگاه و نقش مردم در اندیشه سیاسی شیعی	۲۵۸
مقدمه	۲۵۸
۱. بازشناسی جایگاه حقیقی اراده های مردم در تفکر سیاسی شیعی	۲۶۲
اصل پذیرش تنوع و تعدد اراده ها	۲۶۲
اصل پاکی اراده های انسان	۲۶۳
اصل ناکارآمدی تحمیل بر اراده ها	۲۶۶
۲. حاکمیت انسان ها بر سرنوشت خویش در دایره روابط انسان ها	۲۷۰
۳. تبعیت از فرامین الهی، اقتضای اراده خودمختار امت اسلامی	۲۷۲
۴. بررسی جایگاه رأی و اراده مردم در حکومت امام علی (ع)	۲۷۲
یک. نقش محوری مردم در استقرار حکومت امام علی (ع) و بقای آن	۲۷۲
دو. شبهه اقبال مردم منشأ حقانیت حکومت امام علی (ع) در سخنان آن حضرت و پاسخ آن	۲۷۴

- سه. پاسخ شبهه توسل به زور از سوی امام علی علیه السلام برای کسب حکومت ۲۷۷
- چهار. عدم اقدام امام علی علیه السلام به حکومت با وجود حامیان سرشناس ۲۷۸
۵. بررسی قلمرو آزادی اندیشه‌ها و اراده‌های مردم در نظارت، نقد و مخالفت با حاکمیت ۲۸۱
۶. بسترهای ظهور اراده‌های مردم در نظارت بر فرآیندهای حکومتی ۲۸۵
- یک. نصیحت ۲۸۵
- دو. مشورت ۲۸۹
- سه. امر به معروف و نهی از منکر ۲۹۶
۷. ضرورت بصیرت مردم در تفکر اسلامی ۳۰۱
۸. تقدم التزام‌های عقیدتی، بر تخصص در نظام سیاسی اسلام ۳۰۳
۹. محدوده‌های بیان و اظهار نظر در مسائل اجتماعی و سیاسی ۳۰۵
- یک. حریم فرمان‌های الهی و مقررات شرعی ۳۰۵
- دو. حرمت حاکم اسلامی ۳۰۶
- سه. کرامت، آبرو و حیثیت افراد ۳۰۸
- چهار. امنیت فکری و روانی جامعه ۳۱۰
- جمع‌بندی ۳۱۱
- منابع و مأخذ ۳۱۵

دیباچه

اسلام، آیینی جاودانه، جهانی و جامع تمام ابعاد حیات دینی و دنیوی انسان و نه صرفاً سلسله‌ای از تعلیمات اخلاقی و پند و اندرز؛ بلکه حائز موازین و احکامی است که تأمین‌کننده کمال و سعادت ابدی انسان از مسیر کمال و سعادت این جهانی اوست؛ چراکه از این منظر، دین و دنیای انسان درهم تنیده است. امام خمینی علیه السلام در این خصوص می‌فرماید:

اسلام تمام جهاتی که انسان به آن احتیاج دارد، برایش احکام دارد. احکامی که در اسلام آمده است، چه احکام سیاسی، چه احکامی که مربوط به حکومت است، چه احکامی که مربوط به اجتماع است، چه احکامی که مربوط به افراد است، [چه] احکامی که مربوط به فرهنگ اسلامی است؛ تمام اینها موافق با احتیاجات انسان هست؛ یعنی هر مقداری که انسان احتیاج دارد.^۱

این در حالی است که از دیرباز قدرت‌های مادی با تکیه بر رصدهای ناصواب و بیگانه از آموزه‌های آسمانی و با نادیده انگاری اهتمام انبیا و اوصیای الهی در انتظام شئون مادی و معنوی انسان و با تفکر انسان‌محورانه و دستاویز نمودن عقل‌بسندگی و تجربه‌گرایی، کوشیده‌اند جداانگاری دین و سیاست و دوگانگی یا تعارض دنیا و آخرت را به‌عنوان امری بدیهی تبلیغ کنند و نه تنها ساحت دین را محدود در شئون فردی و یا حتی امری ذوقی و سلیقه‌ای نمایند؛ بلکه عرصه را بر دین، آن‌چنان تنگ‌تر کنند که حتی دین را افیون جامعه و نشانی از واپس‌گرایی جلوه دهند. اما تحلیل صحیح قلمرو و مقاصد دین مبین اسلام، به‌وضوح پیوستگی و جدایی‌ناپذیری دیانت و سیاست را به‌منصه ظهور می‌رساند،^۲ همان‌گونه که سیره پیامبر و ائمه اطهار علیهم السلام و نیز عالمان بزرگ

۱. امام خمینی، *صحیفه امام*، ج ۴، ص ۱۷۷.

۲. امام خمینی علیه السلام در خصوص آمیختگی دین و سیاست فراوان سخن گفته‌اند. ایشان می‌فرمایند: «دین اسلام یک دین سیاسی است ... که همه چیزش سیاست است حتی عبادتش». (همان، ج ۱۰، ص ۱۵) ایشان در جای دیگر گرفتن سیاست را از اسلام برابر با کنار گذاشتن اسلام می‌دانند: «الا چند سال است که تبلیغ کردند ... ما را چه به سیاست. این (= ما را چه به سیاست) معنایش این است که اسلام را اصلاً کنار بگذاریم». (همان، ج ۳، ص ۳۳۸)

شیعی در طول تاریخ، تبیین‌گر گستره دین اسلام بر تمام ساحت‌های زندگی فردی و جمعی انسان است. افزون بر آن، منابع اسلامی به‌ویژه قرآن کریم و روایات اهل بیت علیهم‌السلام نیز مشحون از آموزه‌هایی است که جای تردید در این امر نمی‌گذارد که تمام عرصه‌های مدنیت بشری اعم از سیاست و حقوق، می‌بایست تحت اراده و حاکمیت الهی سامان یابد.

این حقیقت با پیروزی نهضت سترگ اسلامی با رهبری شخصیتی از تبار معصومان، به‌روشنی به اثبات رسید و در زمانه‌ای که اندیش‌وران سیاسی، دوره حکومت‌های دینی را تمام‌شده می‌انگاشتند و در حوزه‌های گوناگون سیاست، فرضیه‌ها و نگرش‌ها بر محور اندیشه‌های مادی و منهای دین تمرکز یافته بود و خاستگاه اغلب انقلاب‌ها و خیزش‌ها، نظریه‌های دنیاگرایانه بود. حقایق اندیشه سیاسی اسلام، در مرکز ذهن‌ها و افکار پژوهشگران حوزه سیاست قرار گرفت تا مختصات نظری و عملی آن را در عرصه‌های گوناگون جامعه و اکاوی و به پژوهش و نظاره بنشینند. انقلاب شکوهمند ملت مسلمان ایران با رهبری داهیان امام خمینی ره، افزون بر اینکه خط بطلانی بر تفکر انزوی دین از متن جامعه بود، منجر به استقرار نظامی شد که مشروعیت سیاسی خود را بر مبنای حاکمیت الهی بنا نهاده و نقش بی‌بدیل مردم را در عینیت یافتن و کارآمدی نظام اسلامی به رسمیت می‌شناسد و در تضاد با برخی انگاره‌ها که هیچ حقی برای مردم در برابر حکومت قائل نمی‌شوند و آنان را فقط مطیع بی‌چون و چرای حکومت می‌دانند، بر جنبه‌های مختلف حقوق مردم در برابر حکومت صحنه‌گذار و آنان را صاحب ابزارهای مناسبی در تصمیم‌گیری، گزینش مسئولان و نظارت و نقد عملکرد آنان می‌داند تا در هر موقعیتی اقتدار خود را در چارچوب قوانین اسلام، بر قائمه خواست و رضایت مردم استوار سازد.

با آغاز عصر جدید و سیطره علم، صنعت و فناوری - که بر تنوع و پیچیدگی‌های زندگی بشر افزوده است - شاهد ظهور مکاتب گوناگون اجتماعی و سیاسی و به تبع آن، ارائه شیوه‌های مدیریتی و شکل‌گیری اقسام مختلف رژیم‌های سیاسی هستیم که دست‌کم گواه دغدغه مهم فیلسوفان و اندیشمندان در پردازش ایده‌ای کارآمد و متعالی برای تدبیر امور جامعه است. در این

علاوه بر این حضرت امام تبلیغ جدایی دین از سیاست را تزویر و خدعه دشمنان دانسته‌اند: «مسئله جدا بودن دین از سیاست، مسئله‌ای که با کمال تزویر و خدعه طرح کردند حتی بر ما هم مشتبه کردند. حتی کلمه آخوند سیاسی یک کلمه فحش است در محیط ما، فلان آخوند سیاسی است، در صورتی که آقایان خواندند در دعا‌های معتبر (ساسة العباد) مع ذلک از بس تزریق شده است، از بس اشتباه کاری شده است، ما خودمان هم باورمان آمده است که دین از سیاست جداست». (همان، ج ۶، ص ۴۱)

بین هرچند اندیشه سیاسی اسلام با اتکاء به قرآن کریم و سنت نبوی و بهره‌گیری از آموزه‌های اهل بیت (علیهم‌السلام) حاوی اصول کلی و انسان‌شمولی است و می‌توان نظام‌نامه‌هایی متکامل در زمینه مسائل سیاسی و اجتماعی از آن استنباط کرد و در این رابطه تلاش‌های علمی و پژوهشی ارزنده‌ای برای تبیین مبانی، اصول و حتی مقایسه آن با اندیشه‌های سیاسی دیگر صورت گرفته است؛ اما به نظر می‌رسد همچنان عرصه وسیعی برای این تلاش وجود دارد و افزون بر لزوم پاسخ‌گویی به شبهه‌ها و پرسش‌های نوظهور به‌ویژه درباره نظریه حاکمیت الهی، تبیین ابعاد گوناگون این نظریه در سطوح مختلف مخاطبان و به تناسب مقتضیات زمان و مکان نیز ضرورتی آشکار است که هرگز نباید از آن غفلت ورزید.

نوشتار پیش‌رو اهتمامی در همین راستاست و در حد بضاعت نگارنده، تلاش بر این بوده است که مباحث با اسلوبی علمی و متقن سامان یابد. هرچند که به‌طور طبیعی هر اثر بشری از وجود معایب غریب نبوده و هرگز از مصونیت فکری برخوردار نیست و از آنجاکه آرمان هر محقق مرتفع‌شدن ایرادها و آسیب‌های اثر خویش است تا او را هرچه بیشتر به اهداف پژوهش نزدیک‌تر نماید، بدین‌روی با کمال تواضع از همه فرهیختگان و منتقدان استدعا دارد به نیکی گفتارهای متن را مورد تدقیق و بررسی قرار دهند و از راهنمایی‌های عالمانه خویش دریغ نفرمایند.

محمد رضا کریمی‌والا

عضو هیئت علمی گروه معارف اسلامی دانشگاه قم